

על כשרונו לקשור קשרים ולרתום אישים רבים לעבוד שכם אחד לטובת מטרות נעלות, כותב הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג:

הרי"ה

טוב לבו של ר' יצחק אלחנן כבש את כל הלבבות, קסם אישיותו משך אליו בחבלי אהבה וכבוד את האינטליגנציה הקובנאית. על ידי פשטותו וטוהר שאיפתו רכש את לב כולם לעבודה משותפת, ומשום כך אפשר היה להגיע לפעולה משותפת מתוך שלום בין האדוקים והמשכילים. וכה היתה קובנה לקהלה שכל זרם חיים בתוכה בא לידי גלוי גם בהנהלתה, מה שקרה רק לעתים רחוקות מאד ברוסיה. והבן הבין ר' יצחק אלחנן להטות לרצונו את לבו של הד"ר פיינברג, מי שהיה מפורסם בתור רופא של שר הפלך הקובנאי, וכמו כן את לבו של ר' איסר בער וואלף, מי שהיה חביב על הממשלה בגלל בינתו ועשירותו...¹⁵².

הרי"ה

ט. נושא בעול

בכל פעם שצרה התרגשה על אחת מקהילות ערי ליטא וגלילותיה, היה רבנו בין ראשוני הנרתמים לעזרה. בימי רעב, מגפות, שטפונות ושריפות היה רבנו יוצא במכתבי "קול קורא" מעל דפי העיתונות, מריץ אגרות לנדיבי עם בחו"ל, ומקים קרנות תמיכה מיוחדות לטובת העיר הנפגעת. מפעלי הצדקה של רבנו התפרסו על פני כל שנותיו בקובנה, ונזכיר כאן כדוגמא אחדים מהם:

הרעב בשנת תרכ"ח

בשנת תרכ"ח התפשט רעב כבד על פני מחוזות ליטא וזאמוט עקב מחסור בחיטה, ורבות עניים שוועו ללחם¹⁵³. רבנו הקים אז בקובנה ועד תמיכה שבין היתר סיפק ארוחות יומיות למזי הרעב. לצורך כך בא רבנו בקשרים עם יהודים נכבדים מחו"ל והצליח לגייס סכום נכבד לטובת יהודי העיר. בין המסייעים לוועד העזרה בקובנה היו הגאון רבי מאיר להמן ממיינץ וראשי חברת כ"ח מפריז, שהפכו מאז למיודעיו של רבנו ועמדו לעזרתו בשנים הבאות.

בעקבות הרעב הוקם ועד עזרה מיוחד בעיר ממל שבפרוסיה¹⁵⁴ שגייס תרומות מיהודי מערב אירופה לטובת נפגעי הרעב. רבנו בא אז בקשרים עם עסקני הועד, ועם מזכיר הועד הרב ד"ר יצחק רילף¹⁵⁵, בפעילותו לטובת העניים. ועד זה המשיך לפעול עוד שנים רבות ורבנו הסתייע בו להוציא לפועל כמה פעולות עזרה חשובות¹⁵⁶.

בערב חג הפסח תרכ"ח, כאשר ראה רבנו כי שער החיטה עלה לקראת החג עד כדי כך שהיה למעלה מהישג ידם אפילו של בעלי בתים בינוניים, החליט להתיר לצורך שעה מיני

152. ר' יצחק אלחנן ספקטור, לפרקים, ירושלים תשס"ג, עמ' קטז. בהקשר זה של כשרון רבנו לרתום את כולם לטובת מטרה חשובה, ראה מכתבו אל הגביר העסקן ר' משה אריה פרידלנדר, בו משדל אותו רבנו לעבוד שכם אחד עם העסקנים האחרים על אף חילוקי הדעות שהיו לו עמיהם (נדפס אצל: א. ר. מלאכי, 'מכתבי ר' יצחק אלחנן', תלפיות, שנה ג, ניו יורק, ניסן תש"ז, עמ' 74-80).

153. ראה: תו"י, עמ' 68-70; זכרון יעקב, ב, עמ' 69-70.

154. להתארגנות זו היו שותפים כמה ממקורבי הגאון רבי ישראל סלנטר ששהה כידוע זמן ניכר בממל. בין מקימי הועד היו הגאון רבי אליהו לוינזון מקרטינגה, בשיתוף עם עסקנים נוספים, ביניהם מחותנו של רבנו, הנדיב ר' אליהו בעהר, והנדיב ר' ראובן שלעז. זכ"י, ב, עמ' 70.

155. ראה להלן במבוא ובהערה 302.

156. ראה להלן, פרק "היה עם פיפיות".

קטניות ודוחן לאכילה בפסח¹⁵⁷. להיתרו של רבנו הצטרפו רוב רבני האזור, ובראשם גם הגאון רבי ישראל סלנטר¹⁵⁸.

השריפה בוילקומיר בשנת תרל"ו

באותם ימים פקדו שריפות גדולות את ערי ועיירות רוסיה. שריפות אלו שהיו מתרחשות לעתים קרובות¹⁵⁹, הותירו אחריהן עיי חרבות ואלפי יהודים חסרי כל. בכל פעם שאירעה שריפה, אם במקום רחוק או קרוב¹⁶⁰ היה רבנו נזעק לטובת ה"שרופים" ומקדיש את כל כוחותיו ומרצו למענם.

כך לדוגמא, כאשר בשנת תרל"ו¹⁶⁰ עלתה באש העיר וילקומיר הסמוכה לקובנה, הקים רבנו ועד מיוחד בעירו לטובת יהודי וילקומיר, ופנה ב"קול קורא" לנדיבי עם שהופץ בעותקים רבים ואף נדפס בעיתוני התקופה¹⁶¹:

קאוונא. העיר הגדולה הסמוכה לנו ווילקאמיר עלתה כלה על המוקד, יותר מאלף בתים

ניסה לשכנעו לחזור בו, אולם רבנו עמד בהחלטתו (ראה: הכרמל, שנה ז', גיליון 9, ב אייר תרכ"ח, עמ' 68; לוח אחיאסף לשנת תרנ"ז, ורשא תרנ"ז, שם נכתב כי גם הגר"י סלנטר התנגד בתחילה אולם לבסוף הודה לרבנו). מכל מקום, ר"י ליפשיץ, שהתגורר אז בקידאן והיה מקורב להגרא"ש טרוב לא מזכיר זאת, ועוסק רק בהתקפות המשכילים על הגאון מקידאן (ראה: זכ"י, ב, עמ' 72-74), וראה להלן הערה 184.

159. ר' מאיר ברלין כותב בזכרונותיו: "השריפות היו בימים ההם חזיון מצוי. בכל קיץ כאילו היו מצפים לדעת איזו עיירה תעלה באש מקצתה או כולה. שרפת עיירה היתה דבר שבטבע, כמו המות של אדם זקן וחולה. הבתים בעיירה היו של עץ, הגגות - של עץ או של תבן, והכל היה יבש ושחון. ניצוץ קטן שבקטנים שנפל על גג של בית או של רפת הבעיר אותו וכתליו גם יחד. ומכיון שדלק בית אחד, היר כל הבתים מסביב נתונים בסכנה. המים היו במדה מועטה, מכשירי כיבוי כמעט שלא היו כלל, ועם כל רוח מצויה היתה האש אוכלת על ימין ועל שמאל עד לבלי השאיר שריד" (מוולוז'ין עד ירושלים, תל אביב תרצ"ט, עמ' א-ב). בזמן הפוגרומים היו חלק מן השריפות תוצאה של הצתה מכוונת, ראה: י.מ. אלבוגן, דברי ימי ישראל במאת השנים האחרונות, תל אביב תש"ח, עמ' 148. וראה: ד. מ. ליפמאן, לתולדות היהודים בליטא-זאמוט, קידאן תרצ"ד, שכותב על ימי הפרעות בשנים תרמ"א-תרמ"ב: "במקום הפרעות הסתפקו בליטא רק בתבערות ושורה של שרפות התפשטה בקיץ 1881 גם בהרבה ערי זאמוט וביניהן קובנה פוניבז' וזאגר ועוד, ויש יסוד לשער, כי יד נעלמה ערכה את המוקד הענקי במצות הבולשת החשאית".

160. ראה על כך: תו"י, עמ' 71 (בטעות נכתב שם פרט השנה תרל"ד); זכ"י, ג, עמ' 16-18.

161. ראה: אלבוגן, י' אב תרל"ז; נדפס באגרות רי"א, עמ' תכט (המכתב לא הובא כאן בשלמותו). בכסליו תרל"ח, יצא רבנו שוב בקריאה לבוא לעזרת נפגעי השריפה בוילקומיר. ראה אגרות רי"א, עמ' תל-תלא.

157. תו"י, עמ' 70. היתר אכילת קטניות בימי רעב נעשה כבר בשנת תרי"ב על ידי הגאון רבי יעקב מאיר פאדווא בבריסק (תשובות מהרי"ם, וורשא תרי"ד, סימן מח). ר"י ליפשיץ (תו"י שם, בהערה) מוסיף כי על אף שרבנו עצמו לא טעם קטניות במשך ימי הפסח "בכ"ז כדי להרגיע רוח העניים, בחר לסעודת עראי בערב פסח ההוא בצהריים, בפולים קטנים, ממין הקטניות, שצוה לבשלם, תחת תפוחי אדמה שהיה אוכל בכל ערב פסח". לעומתו, המשכיל ש. רוזנבוים ברשימתו בהמליץ, שנה לו, גיליון 83, אייר תרנ"ו, כותב כי ביום הראשון של פסח הגיש רבנו לעשירי ונכבדי הקהילה שבאו לבקרו דייסת דוחן, וביחד עמם אכל את הדייסה, באמרו: "יודע אני, כי רבים מעניי העיר אוכלים בדמע את הדוחן שהתירו להם בפסח, יען לבם חרד על חשש חמץ, לכן להוי ידוע להם כי הרב הקובנאי וכל עשירי העיר ונכבדיה אכלו דוחן ביום הראשון של חג, ועתה הלא יוכלו גם הם לשמוח...".

158. בעיתון הלבנון, שנה חמישית, גיליון 12, כ"ד אדר תרכ"ח, נכתב: "הרעב אשר מטות כנפיו מלוא רוחב ארצות רבות, כסה בערפל את עין מחוז קאוונא וזאמוט, כי הארץ לא נתנה יבולה גם די לחם אוכל להאכר ועובד אדמתו לא ישבע לחם... בהיות חג המצות הולך וקרב לבא, וראו כי לא יכלו הנדיבים לכלכל את כל העניים בלחם מצות וגם איזה בע"ב כבד עליהם קנות מצות, לכן עמדו למנין רוב רבני וחכמי עיר קאוונא, סלאבדקע, עליקשאט, ובראשם הרב הגאון הגדול מוה' יצחק אלחנן נ"י האב"ד בעמדה"ס באר יצחק, והרב הגה"ג תפארת ישראל סלאנטער נ"י, ונמנו וגמרו להתיר את הדוחן - הירו - לימי הפסח הזה, רק שיבררו היטב משאר זרעונים ויחליטום ברותחין, וכן התירו פולין יבשים. והרבנים אשר בשאר הערים אשר חזק עליהם הרעב וצעקת העניים נגעה עד לבם, קבלו גם המה ההיתר הזה עד ירחם ה', ורבני מו"ץ בק"ק ווילנא עודם מתוכחים אם להתיר או לא" (חתום על המאמר יעקב סל"ה - כינויו של ר' יעקב הלוי ספיר). בכמה מקורות נכתב כי הגאון רבי אברהם שמעון טרוב מקידאן התנגד להיתרו של רבנו ואף